

קורס מורי דרך תשע"ז (2016 – 2017)

בית הספר לתעודות אתגריות, המכללה האקדמית בוינגייט

דו"ח סיור 15 אתרים בגליל המערבי

נועם זיו

מסלול הסיור (אתרים מרכזיים): שיירת יחיעם, פארק אדמית, פארק גורן, חניתה,
ראש הנקרה, אנדרטת יד לי"ד

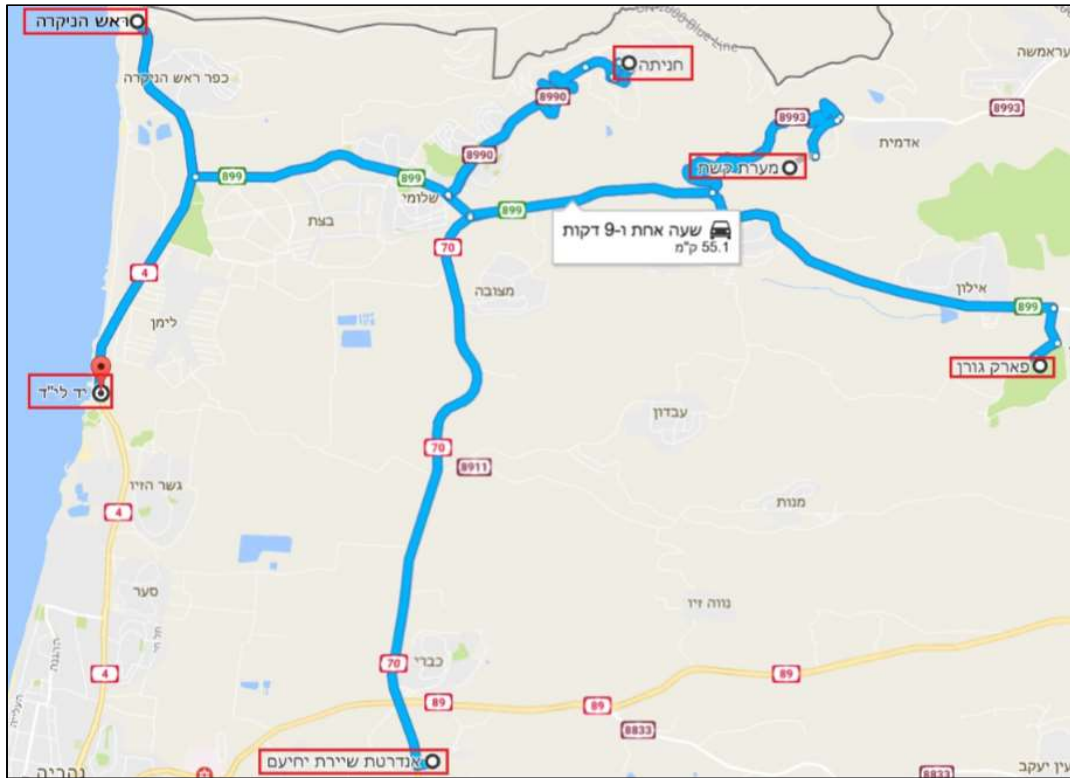
תאריך הסיור: 22.5.2017

מדריך הסיור: ערן סער

לו"ז ומנהלות

מ...	עד...	פירוט הפעילות	מנהלות ועוזרים	הערות
8:00	8:40	הפסקת בוקר בעין המפרץ		שירותים, חנויות
8:40	9:15	נסיעה לשיירת יחיעם		
9:15	10:10	אנדרטת שיירת יחיעם		
10:10	10:30	נסיעה לפארק אדמית		
10:30	12:00	פארק אדמית ומערת קשת		שירותים
12:00	12:30	נסיעה לפארק גורן		
12:30	13:05	מצפור המונפורט		
13:05	13:40	הפסקת צהריים בפארק גורן		
13:40	15:05	נסיעה לחניתה		
15:05	15:05	מוזיאון חניתה	אתר המועצה לשימור אתרי מורשת שעות פתיחה א'-ה' 9:00-14:00 ו' וערבי חג 10:00-13:00 שבת וחג 10:00-13:00 טלפון 04-9859677 museum@hani ta.co.il הדרכה מקומית בתאום מראש נגישות חלקית	שירותים
15:05	15:30	נסיעה לראש הנקרה		
15:30	17:00	ראש הנקרה	ראשון עד חמישי, שבת - 9:00-18:00. בשישי - 9:00-16:00. (בתנאי סערה בחורף ייתכן והאתר ייסגר) טל: 073-2710100 rosh_hanikra@rahan.org.il נגישות חלקית	שירותים, חנויות
17:00	17:15	נסיעה לאכזיב		
17:15	18:00	אכזיב, יד לי"ד		

מפת הנסיעה בסיור

תכני ההדרכה

אתר	תוכן ההדרכה
<p>בדרך לאנדרטת שיירת יחיעם</p>	 <p>אנו נוסעים מהקריות דרך עמק זבולון. גבולותיו הם נחל נעמן מצפון, רכס הכרמל מדרום, הים התיכון ממערב והרי הגליל התחתון ממזרח. נחל קישון חוצה את העמק בחלקו הדרומי. שטחו הנוכחי של העמק הוא טעות שכן גבול נחלת שבט זבולון היתה מזרחית יותר (ראה מפה) ולא הגיעה לים. קק"ל גאלו את הקרקע בשנות ה-30 והסתמכו על הפסוק "זבולון, לחוף ימים ישכון; והוא לחוף אוניות, וירכתו על-צידון" (בראשית מ"ט), אלא שהמקרא גם מתאר בפירוט רב את גבולות נחלת השבט שאינו מגיע עד לים. מקור הטעות לא ברור.</p> <p>מישור החוף של הגליל המערבי הולך וצר ככל שהוא מצפון. באזור עכו רוחבו כ-9 ק"מ, בנהריה כ-5 ק"מ, מול שלומי כ-2-3 ק"מ, ובראש הנקרה אין מישור חוף בכלל.</p> <p>בגליל התחתון המערבי יש אקוויפר גבוה ואדמות פוריות, לכן תמיד היה טוב להתיישבות. בנוסף, קרבתה של עכו, העיר החשובה ביותר במישור החוף הצפוני לאורך ההיסטוריה. פונים צפונה לכביש 70. רצף אורבני של כפר יאסיף, ג'וליס וירכא. במרכז כפר יאסיף, מימין רואים את בית הקברות היהודי העתיק. מאוד מוזנח. במאה 18 דאהר אל עומר שליט הגליל הבדואי שולט למעלה מ-50 שנה. הוא מיישב יהודים ב-3 נקודות עיקריות:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. טבריה (רבי חיים אבולעפיה) 2. שפרעם 3. כפר יאסיף <p>בכפר יאסיף מתקיימת קהילה יהודית 100 שנה בדיוק (1840-1740), כ-20 משפחות, כאשר דאהר אל עומר נותן החסות אבל המקימים בפועל הם משה מלחי רבה של צפת, ורבי משה חיים לוצאטו (הרמח"ל).</p> <p>דאהר אל עומר מציע להם בתחילה את עכו, אבל יש מחלוקת אם עכו היא "ארץ ישראל" או "ארץ העמים".</p> <p>1840-1830 איברהים פשה ואביו מוחמד עלי ממצרים מורדים בסולטאן וא"י נשלטת על ידיהם.</p> <p>ב-1840 הטורקים מצליחים לגרש את איברהים פשה, שמשאיר "אדמה חרוכה". מניחים כי היעלמות קהילת כפר יאסיף קשורה לעזיבתו.</p> <p>בית הקברות ממשיך לשמש עוד 90 שנה עבור יהודי עכו (שבגלל המחלוקת על מיקומה העדיפו להיקבר במקום שהוא "בטוח" בתחום א"י).</p> <p>הם קוברים שם עד מאורעות תרפ"ט (1929). בערבות המאורעות, ולמרות שבעכו לא היו פגיעות בנפש, יהודי עכו עוברים לחיפה ובית הקברות ננטש.</p> <p>במרכז בית הקברות יש 2 קברים גדולים יחסית שמייחסים למלחי ולרמח"ל.</p>

<p>שיירת יחיעם הייתה שיירת אספקה של חטיבת כרמלי במלחמת העצמאות שיצאה ב 27 במרץ 1948 מנהריה לקיבוץ יחיעם, נקלעה למארב והותקפה על ידי כנופיות וכפריים ערבים בסמוך לכברי.</p> <p>בהתקפה על השיירה נהרגו 46 אנשים, והאירוע נחשב לאחת התבוסות היהודיות הקשות במהלך מלחמת העצמאות.</p> <p>לאחר אובדן השיירה נותקה יחיעם למשך זמן רב, עד למבצע בן עמי במאי 1948, במהלכו נכבשו ונהרסו כל הכפרים בדרך ליחיעם.</p> <p>שיירת יחיעם שימשה כקו פרשת המים:</p> <p>עד להקמת המדינה, עזיבת הבריטים, ופלישת צבאות ערב – התנהלה מלחמת אזרחים, כשעיקר הלחימה הייתה בערים המעורבות ובדרכים. הערבים הבינו שיש בעיה בערים המעורבות, ובאספקה ליישובים המנותקים. מנובמבר 1947 ועד למרץ 1948 חשבו שהתרחש רק מאורעות דמים ולא מלחמה, ולכן הלחימה הייתה פסיבית – הגנה על שיירות. שלחו שיירות אספקה עם חיילים, שניסו לעבור בכוח המיגון.</p> <p>הערבים הצליחו לבלום את השיירות, הקימו מחסומים יותר ויותר גדולים, השתמשו בכדורים חודרי שריון, ובבקבוקי תבערה.</p> <p>בשבוע האחרון של חודש מרץ הערבים הגיעו לשיא הצלחתם, והשבוע נקרא "שבוע השיירור האבודות".</p> <p>בשבוע זה הושמדו שלוש שיירות:</p> <ul style="list-style-type: none"> • שתיים ב-27 במרץ בשבת, האחת מנהריה ליחיעם, והשנייה בגוש עציון – שיירת נבי דניאל בדרכה חזרה מגוש עציון לירושלים. • שתי השיירות הושמדו, כל כלי הרכב נפגעו. השיר "שוב יוצא הזמר אל הדרך" מספר את סיפורה של השיירה שהגיעה ליחיעם. • ב-31 במרץ הושמדה שיירה מחולדה לירושלים. <p>בן גוריון וההגנה הבינו שהשיטה הפסיבית נכשלה, ולמרות שהבריטים היו עדיין בארץ הוחל לעבור למתקפה, "תכנית ד".</p> <p>ב-3 באפריל 1948 יצא מבצע נחשון עם 1,500 לוחמים, וכבשו את הדרך לירושלים. הכפר הראשון שנפל היה הקסטל.</p> <p>מה-9 באפריל ועד ל-15 במאי הפסיקו ערביי פלסטין להיות גורם משמעותי. ערים ננטשו, נכבשו ע"י ההגנה, מאות כפרים ננטשו – ולמעשה אז נוצרה בעיית הפליטים הפלסטינים, כשהבריטים היו עדיין בארץ, אך לא היו פעילים.</p>	<p>אנדרטת שיירת יחיעם</p>
<p>מימין קיבוץ כברי.</p> <p>נוסד בשנת 1949 על ידי חברי קיבוץ בית הערבה שנאלצו לפנותו במהלך מלחמת העצמאות.</p> <p>בתחילה הנשים והילדים פונו לקיבוץ שפיים ולאחר מכן פוצלו כל המפונים לשני קיבוצים - כברי וגשר הזיו .</p> <p>ליד הקיבוץ נובעים ארבעה מעיינות טבעיים, עין צוף, עין גיח, עין שפע ועין השיירה, שמהם הקיבוץ והמושבים הסמוכים בן עמי ונתיב השיירה מקבלים את המים.</p> <p>אמת עכו הובילה מים ממעיינות אלו אל עכו . כמו כן ישנם שני אתרים ארכאולוגים בשטחיו - תל כברי ובאר ביזנטית עם רצפת פסיפס.</p> <p>כביש 899 נקרא "כביש הצפון" אולם הוא לא הצפוני ביותר.</p> <p>מדרום – מצובה.</p> <p>השטח שמזרח לשלומי, פֶּשֶׁט הצפה של נחל בצת, הוא עמק שפע פורה המאופיין ע"י מטעים</p>	<p>נסיעה לפארק אדמית</p>

האזור ממוזג, הלחות גבוהה, הטמפרטורה נוחה כל ימות השנה, לכן הגידולים טרופיים: ליצי, אבוקדו, קנה סוכר.

פנינו צפונה לכיוון **אדמית** בכביש 8993, מטפסים על רכס סולמה של צור / רכס אדמית. סולם = שלבים, מדרגות.

מי שנע ממישור החוף הישראלי לחוף צידון היה צריך לטפס על הסולם, משום שרכס אדמית נכנס לים התיכון בראש הנקרה, ויצר מחסום.

מצפון-מערב נחל נמר, הנשפך לנחל בצת תחתון.

במדרון הדרומי נמצאת **מערת נמר**.

הנמרים שחיו בגליל היו מתת-מין **נמר אנטולי**.

נמר אנטולי בוגר שוקל כ-90 קילוגרמים ואורכו כשני מטרים עד שני מטרים וחצי (בשונה מהנמרים במדבר יהודה ובנגב, שהם קטנים יותר, מתת-מין נמר המדבר, תת-המין המצוי בישראל הוא מן הנמרים הקטנים בעולם, משקלו של הזכר אינו עולה על 40 ק"ג). כיו הנמר האנטולי מוגדר כנכחד, שכן לא קיימים דיווחים מאושרים עליו.

בשנת 1965 ניצוד הנמר האנטולי האחרון בישראל.

עבדאללה קאסם מחמיד ובנו **מוחמד** בן ה-17, מהכפר הבדואי **ערב אל עראמשה** שעל גבו הלבנון, פגשו את הנמר בנחל בצת באזור נקודת המפגש עם נחל נמר.

עבדאללה ידע שנמר מסתובב באזור, שכן יום אחד מצא תיש שלו תלוי על אחד העצים, וידע שזו הדרך שבה נמרים נוהגים לתלות את טרפם, כדי לשוב מאוחר יותר ולהמשיך לאכול מבשרו.

למחרת יצא עבדאללה קאסם יצא לרעות את הצאן עם בנו מחמיד, הבן ראה את הנמר, ועבדאללה הורה לבנו לעלות לראש באר המים, כדי שלא יפגע. הנמר זינק על עבדאללה, והם הידרדרו במדרון.

למזלו, עבדאללה פגש את הנמר פנים אל פנים, כי אם הנמר היה תוקף אותו מאחור, כדרך שנמר נוהג לטרוף, הוא היה הורג את עבדאללה.

עבדאללה לא ויתר, וכדי למנוע מהנמר לנעוץ בו את שיניו, הכניס לפיו את כף ידו, ותפס אור בלסת.

בידו השנייה הוציא עבדאללה את השברייה, ודקר את הנמר בצווארו.

בנו שצפה מגג באר המים, רץ לבסיס יערה להזעיק עזרה. שוטר המג"ב עמוס אלדד (חזד) שהגיע למקום, מצא את עבדאללה שוכב מגואל בדם, ולא רחוק ממנו את הנמר שוכב מבוסס בדם. השוטר ירה בראשו של הנמר הגוסס והרגהו, ואת עבדאללה פינה לבית החולים בנהרייה.

3 מאצבעות ידו השמאלית של עבדאללה נקטעו בהתגוששות.

עבדאללה מת בשנת 1977.

רק בשנת 2014 החזיר שוטר מג"ב לבנו של עבדאללה קאסם, עלי מחמיד, את השברייה של אביו, שבה דקר את הנמר, והייתה מונחת בזירה.

גדר המערכת נמצאת מתחתינו מצפון. הגבול יורד לוואדיות, מתעקל, ועולה.

מהתקופה הביזנטית ובתקופה הצלבנית הגליל המערבי היה מיושב בעיקר בנוצרים.

בגליל העליון יש רשת של חורבות ביזנטיות של יישובים נוצרים.

הגליל המזרחי נשאר מרכז היישוב היהודי, אם כי בתקופה הביזנטית נוצרים התיישבו גם בשכונות נפרדות במספר יישובים בגליל התחתון, טבריה, כפר כנא, דבוריה – בשל קדושתן לנצרות.

ערב הכיבוש המוסלמי חוסלה **בנצרת** הקהילה היהודית ע"י הביזנטים, ונצרת נשארה בעלת אוכלוסייה נוצרית-ביזנטית בתקופת הכיבוש הערבי-מוסלמי.

החל מ-1108 החלו להתיישב בנצרת גם צלבנים.

הנוצרים הצלבנים לא התיישבו בגליל המזרחי והעדיפו להתיישב בגליל המערבי, הנוצרי. אב הגליל המזרחי נכלל ב"נסיכות הגליל", ששטחיה חולקו לאצולה הצלבנית. מספר היישובים היהודיים ירד מ-204 בשנת 66 לספירה, ל-46 לאחר כישלון מרד בר-כוכבא, בשנת 135 לספירה. לאחר המרד הגיעו לגליל פליטים מאזור יהודה שהצטרפו ליישובים הקיימים או התיישבו ביישובים נטושים. הגליל היהודי התאושש, בהדרגה, והזכר ניכר במבנים של בתי הכנסת במאה ה-3 לספירה. בגליל המערבי היו חוות בודדות, אחוזות בודדות ומנזרים, שהיו ברובם יחידות חקלאיות קטנות. ההבדלים נבעו, כנראה, מסיבות תרבותיות והיסטוריות. כלומר, ההבדל נבע מהערכים, היחסי הקהילתיים, וצורות הפולחן הדתי השונים בין שתי האוכלוסיות. היהודים לא יכלו לגור הרחק מהקהילה מכיוון שהם היו חייבים לגור במרחק הליכה מבית הכנסת, שהרי בשבתות וחגים אסור היה לנסוע. היהודים היו זקוקים למניין, למקווה, לאוכל כשר, לקבורה יהודית ועוד, ושירותים דתיים אלו היו אפשריים רק ביישוב גדול. כמו כן, ביישוב גדול התחלקו העלויות של מערכת השקיה, טרסות, טחנת קמח וכו' בין מספר רב יותר של תושבים, והאוכלוסייה היהודית הייתה בעלת אמצעים מוגבלים יותר מאל של הנוצרים. המנזרים קיבלו תמיכה מהכנסייה והחוות והאחוזות השתייכו לאנשים בעלי אמצעים והמקושרים היטב לשלטון הנוצרי-ביזנטי. עם הכיבוש המוסלמי, היהודים, שלא נהנו מהגנה של השלטון הערבי-מוסלמי נאלצו לברוח. בין המאות 9-11 הגליל המזרחי עבר תהליך חלקי של נומדיזציה וכניסת שבטים בדואים ודרוזים לאחר נטישת התושבים היהודים בלחצם של השבטים. הגליל המזרחי המשיך לסבול בתקופה הצלבנית (במאות 12-13) מהעדר ביטחון לחיים ולרכוש, בשל חדירת שבטים בדואים ופעילות של שודדים מוסלמים, שנתמכו ע"י דמשק, ועסקו בשוד בדרכים. הצלבנים הקימו בצפת מצודה בשנת 1140, ומבצר נוסף בהונין (היכן שכיום שוכנת מרגליות בכדי להתמודד עם המצב. אבל העיר צפת עברה מיד ליד, על רקע המאבק בין המוסלמים לצלבנים על השליטה בארץ, והגליל כולו הפך לשדה התגוששות בין מוסלמים לצלבנים, בייחוד לאחר שסלאח א-דין השתלט על סוריה, מצרים ואח"כ גם ארץ ישראל. בשנת 1219 נהרסה המצודה בצפת. בשנת 1239 נחתם הסכם בין המוסלמים לצלבנים והגליל המזרחי חזר לידיהם. מקור לטיני מאמצע המאה ה-13 דיווח שבשנת 1240 הוקם מחדש המבצר בצפת, שנמסר למסדר הטמפלרי. ההסכם ובניית המבצר הביאו לשיפור זמני במצב הביטחון, עד לכיבוש הממלוכי, בעקבות קר עין ג'לות (עין חרוד) בשנת 1261. במאה ה-13 החלה חדירתם של הדרוזים למרכז הגליל (ולגולן). בתקופה הצלבנית נותרו בגליל המזרחי 18 מתוך 32 היישובים הגדולים, ורק 17 מתוך 21 היישובים הבינוניים. לא היו יישובים קטנים. תהליך הנומדיזציה נפסק רק לאחר הקמת המבצר הטמפלרי בצפת. המבצר החזיר, עפ"י מקור לטיני, את הסדר והביטחון לאזור, והביא למעבר של בדואים להתיישבות קבע. היישובים החדשים, שהוקמו בד"כ על חורבות יישובים שננטשו, משכו אליהם מהגרים מהאזור.

הגליל המזרחי הפך, בהדרגה, לבעל אוכלוסייה מעורבת, יהודית, נוצרית ומוסלמית. בד"כ חי הקבוצות האתניות-דתיות ביישובים נפרדים. אבל, באותם יישובים בהם הייתה אוכלוסייה מעורבת, למשל כפר כנא, חיזו הקבוצות בשכונות נפרדות.

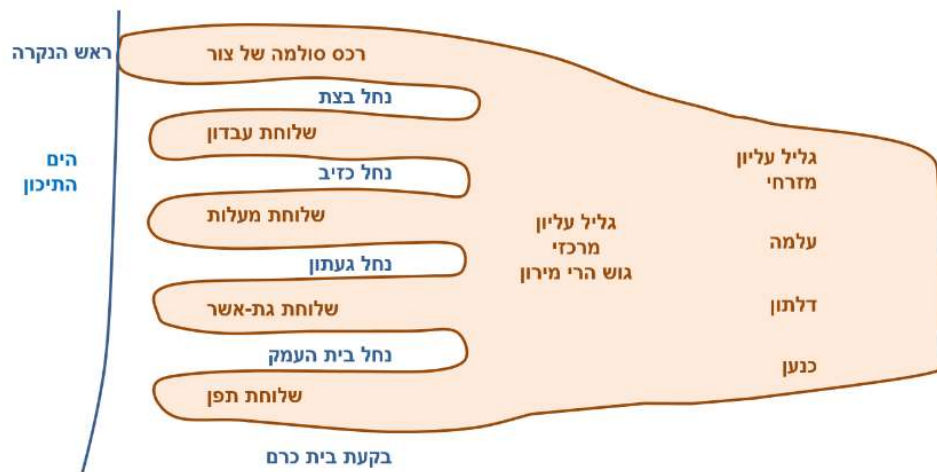
עד שנת 1935 הייתה התיישבות יהודית מעטה בגליל. ההתיישבות החדשה של היהודים בגליל בסוף המאה ה-19 התבססה על יישוב יהודי, שהתקיים וצמח במה שמכונה היום "היישוב הישן".

קבוצות של יהודים הגיעו בתקופות שונות מן המאה ה-16 לגליל. צאצאיהם היו מאורגנים באותה עת בקהילות לפי מוצא בצפת, עכו, טבריה ובכפרים שונים כגון פקיעין, כפר יאסיף ועוד.

מדרום – חורבת אדמית. על חורבות אדמית התיישבו בדואים משבט **ערב אל-עראמשה**. השבט ערב אל-עראמשה קשר את גורלו עם היהודים עוד בימי המנדט הבריטי. במהלך מבצע "חירם", באוקטובר 1948, המפקדים האזוריים נתנו הוראה לא לפגוע באנשי ערב אל-עראמשה, וכך הם נשארו על הגבול, והמשיכו לשתף פעולה עם כוחות צה"ל במחצית שנות ה-50 של המאה ה-20 נכנסה חוליה למשפחה בדואית באדמית, ורצחה את אבי המשפחה. הרמטכ"ל משה דיין הורה להוריד את המשפחה הבדואית וליישב אותה ביערה, לת להם אדמה. וכך במושב יהודי גרה חמולה בדואית.

הבדואים הגרים ביערה התחנכו בבתי ספר יהודים, ושומרים על מסורת יהודית.

צורתו של **הגליל העליון** כשל כף יד:

פארק אדמית- מערת קשת

ליד שביל אמיר

אמיר מיטל היה מפקד גדוד ברק של חטיבת גולני, שנהרג בלבנון. כאשר ביצע את פשיטות העומק של שנות ה-80 של המאה ה-20 בלבנון, הוא נהג להביא לכאן את חייליו, ולומר: כשנכנס פנימה ונפעל, זכרו שכל המטרה היא להגן על בתינו כאן. כשנפל בשנת 1988 החליטו להנציח את זכרו בשביל לאורך נקודות התצפית.

מערת קשת

זו מערה קארסטית, שנוצרה מתהליכי המסה. היא נמצאת בקו שבר גאולוגי – שגרם לקריסת התקרה, ובנוסף בגלל ההתחזרות של נחל בצת ישנה כאן נסיגת מצוקים, והמצוק חשף את פי המערה.

<p>כשהתקרה קרסה, חלקה החיצוני של המערה נותר, ונוצר מבנה של קשת, ששורד בהיותו מבנה הנדסי חזק. ישנם מצבים אחרים שבהם מערה קורסת לתוך עצמה – ואז נוצרת דולינה. אנשי ערב אל-עראמשה הבדואים מספרים סיפורים על המערה, וקובץ האגדות מופיע בדפים הירוקים של החברה להגנת הטבע באכזיב. <u>מקור נוסף: "מפר הבטחתו לא יינקה" – סיפורים ואמונות בקרב הבדווים משבט ערב אל עראמשה בגליל.</u></p>	
<p>בגלל מבנה השטח, כל הדרכים החשובות בגליל המערבי סלולים כביוון מזרח-מערב, בד"כ על השלוחות למעלה ולא בעמקים. נחל בצת: פעם היו בריכות מים, היום כבר לא בגלל קידוחים ושאובת-יתר של האקוויפר שמזין את המעיינות. יש צינור שמזרים לנחל פחות מ 50% מכמות המים שזרמה בו בעבר והנחל בתהליך של התייבשות. יער גורן: כ-2000 דונם, של קק"ל, אבל בניגוד ליערות אחרים הוא אינו מחטני אלא יער טבעי מטופח. יש עדר בקר שרועה ושומר על דילול עשבייה טבעי. הרבה צמחיה ים-תיכונית קלאסית. העץ השולט כחורש הוא אלון מצוי, ומצויים בו עצים רבים אחרים כגון ער אציל, אלון התולע, קטלב מצוי, אשחר ארצישראלי ואלה ארצישראלית. בחורף ובאביב פורחים בחורש שלל פרחים כגון כלנית, רקפת, איריס וסחלב מצויר הנדיר בארץ.</p>	<p>נסיעה לפארק גורן</p>
<p>נחל כזיב, המתחיל את דרכו ברכס הרי מירון, מתפתל לאורך כעשרים ק"מ, עד שהוא נשפך לחוף אכזיב. שמו הישן של הנחל הוא נחל קורן, ובשמו הערבי – ואדי קורין. בשלב מסוים הוחלט לקרוא לנחל כזיב, על שם היישוב אכזיב בחלקו התחתון. אולי כי נודע שספיקת מימיו מאכזבת. באפיק הנחל יש צניר – נוצר בנקודת פיתול של נחל, בחלק החיצוני, ומעיד על כמויות מים גדולות בעבר. הנחל, שהוא מהיפים שבנחלי הארץ הוא בעל אגן ניקוז של כ-140 קמ"ר. הנחל מתחת בסלעי גיר קשים, היוצרים במעלה הנחל נוף טרשי. הנחל נהנה לא רק ממימי גשמים (במירון יורדים למעלה מאלף מ"מ גשם בשנה), אלא גם ממספר מעיינות השופעים כל השנה בהם: עין זיו - המעיין המרכזי בנחל שרוב מימיו נשאבים על ידי מקורות, עין טמיר השופע מתוך נקיק סלע. מימי עין טמיר זורמים במורד הנחל ויוצרים אזור קסום שאורכו כ-3 ק"מ הנהנה מימי המעיין. מערבה יותר נובעים שני מעיינות קטנים יותר - עין ברתות ועין מצור, ובהמשך נובע עין חרדלית המערבי שמרבית מימיו נשאבים אל ישובי הסביבה. בנחל צומחים אלון מצוי, אלה ארצישראלית, אדר סורי, ער אציל, קטלב, אשחר רחב-עלים, וכן דולב מזרחי – עץ ייחודי באזורי זה. במצוקים שסביב לאזור עין טמיר פורח במאי השושן הצחור. ניתן לראות מפנה דרומי ירוק (יחסית מעט מינים) ומפנה צפוני חשוף (יחסית הרבה מינים). באזור הנחל שוחררו בשנת 1996 אוכלוסייה של עשרות יתמורים (מין ממשפחת</p>	<p>מצפור המונפורט</p>

<p>האיילים).</p> <p>היחמורים חיו באזור לפני שנים רבות אך הם נכחדו. במבצע ייחודי של רשות הטבע והגנים הובאו מספר פרטים של היחמור (4 נקבות מאיראן ו 2 זכרים מגרמניה) לחי-בר בכרמל ושם הם התרבו עד שהעדר שוחרר לטבע באזור נחל כזיב. כיום מסתובבים באזור הנחל למעלה ממאה יחמורים.</p> <p>מבצר המונפור</p> <p>מצודה צלבנית ששימשה בעיקר בשנים 1230 עד 1272. עיקר הבנייה ע"י טבטונים / טאוטונים, מסדר גרמני, שקנו את השלוחה עם השטחים המקיפים אותה, והפכו אותה למפקדה הראשית שלהם בארץ ישראל. הם החליטו להתרחק מהפרנקים (הצלבנים האחרים), ועברו למונפור. המקום אינו חולש על דרך ראשית, זו פינה נידחת הכוללת אדמות ומקורות מים. מי שהוביל את המהלכים היה ראש המסדר הרמן פון זלצה, אשר הבין שימיה של הממלכה הצלבנית ספורים. לכן במאות ה-14-13 הוא הוציא כספים, והשקיע ברכישת אדמות באירופה. כאשר הצלבנים נפלו בארץ ישראל – היה להם בסיס איתן באירופה, עד לימי נפוליאון בונפרטה (סוף המאה ה-18). הטבטונים הפכו סמל לדמותו של הלוחם הגרמני העשוי לבלי חת. כבר מימי ביסמרק, שאיחד את גרמניה בשנות ה-70 של המאה ה-19, הטבטונים תפסו מקום בנרטיב של גרמניה הלוחמת. נפוליאון חיסל אותם וגם את ההוספיטלרים. הטבטונים חוסלו, נותרו רק אלו שרואים עצמם ממשיכי הטבטונים. הטבטונים רכשו חווה חקלאית במעיליא, קראו למקום מונפור, ועד לשנות ה-30-20 של המאה ה-13 גידלו קני סוכר והפעילו טחנות לכתישת סוכר. בשנת 1230 החלו לבנות את המבצר, והעבירו לכאן את אוצרותיהם והמפקדה הראשונה. בשנת 1269 הגיעו הממלוכים, שצרו על המבצר והציעו להם להיכנע, אך הטבטונים סרבו. בייברס הממלוכי הגיע למסקנה שאין טעם להמשיך במצור, ועזב אותם לנפשם. בשנת 1272 הוא חזר, והטבטונים הבינו שהמצור יסתיים בשחיטתם. הם בחרו להיכנע, כי כך אולי בכל זאת יצאו בחיים. בשנת 1272 המקום נפל, ובייברס אפשר להם לצאת עם כל רכושם לנמל צור ולאירופה. הארכיון של המקום, שנכתב בגותית, נמצא בגרמניה. המקום הוא מבצר שלוחה וגם מבצר קונצנטרי – מבצר בתוך מבצר.</p>	
<p>רמת אדמית, מבחינת מיקומה היא שייכת לגליל המערבי. אבל מבחינה טופוגרפית היא בעצם קצה דרומי של רמה גדולה בצד הלבנוני הנקראת רמת תיבנין. כביש הצפון המנדטורי נסלל ב 1937, לידו היתה גדר. נגזר מזה שחניתה היתה מחוץ לגדר. היא לא היתה מחוץ לשטח המנדט הבריטי, אבל לבריטים היה יותר נוח לבנות גדר למטה ולא בראש הרכס, וכך מצאה עצמה חניתה מחוץ לשטח המוגן.</p> <p>שלומי</p> <p>בשנים האחרונות נבנה קומפלקס שכונות מצפון לעיירה, הנקרא "שלומית" נמצאת כקילומטר מגבול לבנון, כ-4 קילומטרים מזרחית לים התיכון ו-3 קילומטרים מזרחית לראש הנקרה. הוכרזה כמועצה מקומית בשנת 1960.</p> <p>היישוב נקרא על שמו של שלומי, אביו של אחיהוד ששימש כנשיא שבט אשר "ולמטה</p>	<p>נסיעה לחניתה</p>

<p style="text-align: center;">בְּנֵי אֲשֶׁר נָשִׂיא, אֶתְחִיהוּד בֶּן שְׁלֵמִי" (במדבר ל"ד)</p> <p style="text-align: center;">ראה נקודת הרחבה</p> <p>ראש הנקרה או כפר ראש הנקרה הוא קיבוץ בצפון הגליל המערבי ליד הגבול בין ישראל ולבנון, מצפון לעיר נהריה. זהו היישוב הצפוני ביותר לחוף ימה של ישראל. הקיבוץ משתייך למועצה אזורית מטה אשר. נקרא על שם האתר ראש הנקרה.</p> <p>הקיבוץ הוקם עם תום מלחמת העצמאות על ידי שתי קבוצות של לוחמים משוחררים מחטיבת "יפתח" של הפלמ"ח: חברי הכשרת חניתה שנימנו קודם עלייתם ארצה על ילדי סלבינו ועלו ארצה ב-1946 באניית המעפילים "אנצו-סירני", והכשרת "אבוקה" של התנועה המאוחדת.</p> <p>הקיבוץ עלה על הקרקע ב 6-בינואר 1949 ועבר למקום הקבע שלו על מורד רכס ראש הנקרה בתאריך 1 באוקטובר 1950.</p> <p>בשנים הבאות התווספו לקיבוץ חברים שהגיעו דרך גרעינים של תנועות הנוער הבונים - התנועה המאוחדת והנוער העובד.</p> <p>הקיבוץ נימנה על ישובי קו העימות ובמהלך השנים ירדה האוכלוסייה פעמים רבות למקלטים עקב הפגזות או ירי קטיושות.</p> <p>ב 1974-חדר מחבל לקיבוץ, פצע קשה אחד מחברי הקיבוץ, ולאחר שהתבצר בבית חוסל על ידי כוח של סירת צנחנים.</p> <p>בעשור הראשון של המאה ה-21 עבר הקיבוץ תהליכי הפרטה: מעבר לשכר דיפרנציאלי ושיוך דירות לחברים.</p> <p>ליד הקיבוץ הוקמה הרחבה הכוללת 160 בתים צמודי קרקע, והישוב הפך לאגודה קהילתית שבתוכה שומר הקיבוץ על מסגרת כלכלית נפרדת</p>	<p>מוזאון חומה ומגדל בחניתה</p> <p>נסיעה לראש הנקרה</p>
<p style="text-align: center;">מרפסת התצפית בכניסה לאתר</p> <p>מתחתינו טבלאות גידוד.</p> <p>קיבוץ ראש הנקרה עלה לקרקע לאחר קום המדינה, בשנת 1949. שרידים של רכסי הכורכר – האיים שחף ונחליאלי, הם שמורה סגורה לקינון. מדרום – סטלה מאריס בקצה הכרמל, הנופל לים.</p> <p style="text-align: center;">מנהרת הרכבת</p> <p>בשנת 1942 בנו הבריטים קו רכבת שעבר דרך רכס סולמה של צור. הפרשה הקשורה למנהרה: במהלך מלחמת העולם השנייה נעה המטוטלת כמה פעמים. בשלבי הראשונים, 1940-1942 – נראה היה שאי אפשר לעצור את גרמניה, ואירופה נפלה לידיה, פרט לאיים הבריטים.</p> <p>צרפת נכבשה בקלות יחסית, ועם כיבושה הקימו הגרמנים בצרפת משטר שנשלט ישירות ע"י השלטון הגרמני, שממשלתו ישבה בווישי.</p> <p>אזורי המנדט הצרפתי הפכו לאזורים בחסות הגרמנים הנאצים, כולל סוריה ולבנון. בריטניה אוימה בתנועת מלקחיים מצפון ע"י הצרפתים והגרמנים, ומדרום ע"י הגרמנים</p>	<p>ראש הנקרה</p>

בשליטת רומל.

הבריטים שיערו שאם לא יעצרו את הגרמנים במצרים ובלבנון הם יאלצו לסגת, ולכן פנו ליישוב היהודי והציעו להתגייס לצבא הבריטי, כדי להילחם מלחמת מאסף.

בשנת 1941, ביערות משמר העמק, הקימו הבריטים עם "ההגנה" את הפלמ"ח, ובכללם:

1. פלוגות מסתערבים, שאומנו לתפקידי חבלה מעבר לקווי מדינות האויב, במסווה של ערבים.

דוד רזיאל התנדב לצבא הבריטי, יצא להילחם בעיראק, שם מצא את מותו.

2. יוצאי מדינות דוברות גרמנית, ובראשם **שמעון קוך אבידן**, שלמדו לשיר שירי צבא גרמני, למדו להיות חיילים גרמנים, ואומנו לפעול מעבר לקווי האויב בשנת 1941 החלו בפעולות שנועדו להחליש את שלטון צרפת וגרמניה בלבנון. יחידות של הפלמ"ח נשלחו לבצע פעולות בלבנון.

ארי הים, סירה שעליה פיקד קצין בריטי, עברה כאן עם 23 חיילים יהודים – כ"ג יורדי הסירה, שכולם נהרגו.

יש עדויות שכנראה חלקם נתפסו חיים, עברו עינויים, והוצאו להורג. בעבר חשבו שהפציצו אותם.

משה דיין איבד את עינו בפעולה בלבנון בחסות הבריטים.

בתחילת 1942 השתלטו הבריטים על לבנון, כולל מבצעים אוויריים.

במצרים, הקורפוס האפריקאי של רומל הובס, והכף באירופה נטתה לטובת בעלות הברית. הבריטים החליטו להשלים מסילת רכבת ממצרים דרך ישראל ועד לתורכיה.

הם סללו מסילה בין חיפה לבירות, שאר חלקי המסילה היו קיימים.

המסילה עברה כאן מתחת לרכס סולמה של צור.

הבריטים, בסיוע אלפי עובדים: אוסטרלים, ניו זילנדים, דרום אפריקאים, ואנשי ארץ ישראל, סללו את קו הרכבת בשנה אחת.

הם חצבו את המנהרות בסלע, הניחו 15 גשרים לאורך תוואי המסילה, ובנו קירות תמך להגנו מפני גלי הים.

שתיים מן המנהרות, באורך כולל של כ-200 מטרים, נחצבו בצוק ראש הנקרה, וביניהן נמתד גשר מעל לפתח הנקרה הגדולה.

באוגוסט 1942 הושלם הפרויקט, ובין השנים 1943-1948 שימשה מסילת הברזל את הבריטים למטרות צבאיות.

בקיץ 1944 הובאו פליטים יהודים ממחנות הריכוז, ברכבת שעברה במנהרות ראש הנקרה, אל ישראל.

הם הוחלפו באזרחים גרמנים ממוצא טמפלרי שחיו בארץ, אשר בניהם שירתו בצבא הנאצי.

במרץ 1948, לקראת סוף המנדט, פוצצה יחידת "כרמלי" של "ההגנה" את הגשר מעל לפתח הנקרה הגדולה, כדי למנוע מעבר נשק וחיילים לבנוניים דרך המנהרות.

עם קום המדינה סגרו את המנהרה הצפונית, ועל הרכס הציבו נקודת גבול הסגורה בפני תיירים.

בתוך הנקרות

בשנת 1965 פרצו שביל כניסה אל הנקרות.

הרכס קירטוני, ואין בו פעילות קארסטית.

הנקרות הן תוצאה גאולוגית של תהליך הנמשך מאות אלפי שנים.

תחילתו בשרשרת זעזועים תת-קרקעיים שפערה סדקים בסלע, אשר נפתחים מערבה. הסדקים התרחבו ממערב בשל עוצמת הגלים המכים בסלע בשעת סערה.

<p>הגלים, המסיעים חול וצדפים, יוצרים שחיקה מסיבית של הסלע, חופרים לתוך הסדקים, ומחליקים את הסלע.</p> <p>בשביל היציאה</p> <p>מצוק ראש הנקרה בנוי מסלע משקע ימי רך – קירטון, השזור באבני צור כהות, שנוצרו בתקופות גאולוגיות בהן הים היה רדוד וחם. כתוצאה מכך נפלטו מן המים, מן האצות ומבעלי חיים ימיים, חומרים (צורן) שהתלכדו ליציר אבן הצור. בסלע ניתן להבחין במאובנים של קיפודי ים</p>	
<p>הרקע לפעולת ליל הגשרים</p> <p>בתקופת מלחמת העולם השנייה היישוב היהודי סייע לבריטים, יותר נלחמו בהיטלר, ופחות בספר הלבן. בתום מלחמת העולם השנייה, התחלפה הממשלה בבריטניה. כאשר מפלגת הלייבור עלתה לשלטון, לא רק שלא ביטלו את מדיניות הספר הלבן, כפי שהבטיחו לעשות, אלא אכפוהו ביתר שאת. היישוב היהודי יצא למרי במסגרת תנועת המרי העברי, שכללה שלוש מחתרות: אצ"ל, לח"י, הגנה. ועדה החליטה איזה פעולות יבוצעו ומי יבצע, בהתאם לגודל הארגון. הלח"י ביצע פעולות קטנות, האצ"ל פעולות קצת יותר גדולות, והפלמ"ח פעולות גדולות. הפעולות היו סודיות, כדי שהבריטים לא יתחקו אחר הפעולות. גולת הכותרת הייתה הפעילות בלילה שבין 17-16 ביוני 1946 – ליל הגשרים. פוצצו גשרים, אך לא פגעו בחיילים בריטים. הגורם לפירוק תנועת המרי העברי היה פגיעה ב-94 חיילים בריטים בפיצוץ האצ"ל במלון המלך דוד. פיצוץ הגשרים הייתה פעולת מחאה מובהקת שהמסר שלה היה שאם בריטניה תסגור את שערי ארץ ישראל לציונים, היהודים לא יאפשרו מעבר וחיים נורמליים לארץ ישראל. הייתה זיקה בין הפעולה לבין המחאה. ב-16 ביוני 1946 יצאו 10 יחידות פלמ"ח לפוצץ 11 גשרים, ממטולה ועד לנחל הבשור. כאן באכזיב עמדו לפוצץ שני גשרים: גשר רכבת וגשר הכביש לכלי רכב. הפלמ"חניקים בחנו את הגשרים לפני הפעולה. בשעה 23:30 היו אמורים לפוצץ בו זמנית את כל 11 הגשרים. ממצובה יצאו 44 לוחמים. הם הגיעו לכאן מוקדם, ונתקלו בשלושה ערבים. נחמיה שייך, המפקד, החליט להמשיך במשימה. כשהתפרסו מסביב לגשר, נפתחה לעברם אש כבדה מכיוון בית המוכתר של הכפר אזיב (בית האבן עם הקשתות הקמרוניות מדרום). אולי שוטרים ערבים. כשהאש גברה, נחמיה שייך קיבל החלטה להשיב באש. חיילים התחילו להיפצע, יחיעם וייץ, שהיה משקיף מטעם מטה "ההגנה", נהרג מכדור ישיר. נחמיה שייך ועוד 12 חבלנים ירדו מתחת לגשרים, עם 400 ק"ג חומר נפץ. סמוך לשעה 23:30 היה פיצוץ אדיר, וחשבו שהגשר פוצץ. הכוחות שהיו כאן נסוגו למצובה עם גופתו של יחיעם וייץ. כשכוח החבלנים לא הגיע, התחוויר האסון. כוח בריטי הגיע לכאן, וגילה את שרידי הגופות מתחת לגשר.</p>	<p>הגשרים ואנדרטת יד לי"ד באכזיב</p>

<p>הבריטים זיהו מי אחראי לפיצוץ. המבצע הצליח בשאר הגשרים. כאן פוצץ גשר הרכבת, אך לא גשר הכביש. חברה קדישא לקחה את חלקי הגופות לקבורה בחיפה. למחרת הגיע למקום רועה, והביא שיירים נוספים למצובה, ושם נקברו. אנשים לא ידעו על הקבר במצובה. בשנת 1968, לבקשת המשפחות, פתחו את קבר האחים בחיפה, הביאו את העצמות לכאן, והפכו את המקום לחלקה צבאית. בשנת 2003 נזכר אחד מוותיקי מצובה בקבר שם. הוא נפתח, והשיירים נטמנו בקבר שכאן, ויצרו את האתר.</p> <p>שמעון אלכסנדר, שנפל כאן בפעולת ליל הגשרים, צייר אגדה, המספרת שבגמר בניית בית המקדש ביקש שלמה המלך לקשטו באבנים צבעוניות. רועה צעיר בשם יונתן יצא לחפש אבנים כאלה בנגב. אשמדאי מלך השדים השליך סלע גדול בפתח המכתש הקטן כדי למנוע התקרבות הרועה אל ארמונו ואל מרבצי האבנים. יונתן הצליח לעבור והביא את האבנים הצבעוניות לשלמה המלך. שמעון צייר את הסיפור על דפים וחיבר אותם לגליל שיועד להקרנה בפנס קסם לילדי הקיבוץ ולבנו חגי. לאחר נפילתו הקרינה רינה את האגדה המצוירת לשני ילדיה. יותר משישים שנה מאוחר יותר החליט שמעון הבן לגאול את האיורים בכלים עכשוויים. הוא שיחזר וערך את החומר, הוסיף את הסבר הרקע ליצירה וליווי מוסיקאלי של "הפרברים" והעלה את האגדה על תקליטור.</p>	
--	--

נקודת הרחבה – מוזיאון חומה ומגדל בחניתה

מוזיאון חניתה נמצא בבית האבן שהיה בחניתה העילית ביום העלייה לשם. שמו הרשמי של המוזיאון הוא "מוזיאון לחומה ומגדל להנצחת הנוטר והשוטר העברי מתקופת המנדט הבריטי".

במוזיאון תצוגה של אביזרים ומסמכים מתקופת חומה ומגדל, הנוטרות העברית ותצוגה של ממצאים ארכאולוגיים שנתגלו במקום, בעיקר רצפות פסיפס. בעיקר מפורסם "הפסיפס הגאומטרי" שהוא ייחודי בארץ. במקום מוקרן סרט על העלייה לחניתה.

בית האבן הוא המבנה היחיד שקידם את העולים לחניתה עילית, עם התיישבותם במקום. תחילה, הוקם מחנה זמני בחניתה תחתית ב-21 במרץ 1938, במבצע בו היו מעורבים כוחות רבים. עם ההיאחזות בחניתה תחתית, הוחל בפריצת הדרך לחניתה עילית. הכביש למקום הושלם ב-8 באפריל, וב-12 באפריל 1938 עלתה פלוגה ראשונה להתיישבות קבע במקום. מבנה זה הוקם בידי בעלי האדמות במאה ה-19, על מקומה של כנסייה עתיקה, שאת שרידי רצפת הפסיפס שבה ניתן לראות כיום במבנה.

המבנה שימש לא רק כבית מגורים אלא גם למגורי בהמות. לאחר הקמת חניתה, שימש המבנה כמפקדה, חדר אוכל ומחסן.

בשנת 1943 שופץ חלק מהבניין והוקמו בו ספרייה וחדר תרבות.

בשנת 1966 שופץ הבניין בשנית, והוקם בו מוזיאון חניתה, השוכן באתר עד היום.

ההקשר ההיסטורי לעליית חניתה

1938 הייתה שנת השיא של המרד הערבי הגדול. יהודים, ערבים ובריטים הגיעו לידי מיצוי קיצוני של המאבק. המאבק החל מהרגע שהבריטים כבשו את ארץ ישראל מהעות'מאנים.

בשנת 1920, בתום מלחמת העולם הראשונה, קיבלו הבריטים את המנדט על ארץ ישראל. הרברט סמואל נשלח, והיה הנציב הראשון, נציב בריטי יהודי ציוני, והיה ברור שהולכים להקים כאן מדינה יהודית. מרגע שהגדירו את הגבולות של השלטון המנדטורי הבריטי, נוצרה הבעיה הציונית-פלסטינית הקיימת עד היום (בתקופה העות'מאנית לא הייתה הגדרה של ארץ ישראל המערבית). אז גם נולדה היישות "העם הפלסטיני" (אם כי לא בשם זה, הם קראו לעצמם ערבים), שעד אז לא הייתה ישות לאומית מוגדרת.

גם הסורים, הירדנים, הלבנונים והעיראקים לא היו לאום, וקראו לעצמם ערבים. המאבק נולד עם סיום מלחמת העולם השנייה, כאשר הלאום הציוני ראה כאן את ביתו הלאומי, וכך גם הלאום הערבי-פלסטיני שגר כאן.

עד לשנת 1920 היו מריבות בין יהודים לערבים בארץ ישראל, אך משנת 1920 קיבל המאבק בארץ ישראל תפנית.

היה ברור שההתיישבות היהודית הציונית אינה מעשה תמים. האליטה הערבית הבינה שיש כאן הגמוניה המסכנת את שהותם בארץ.

בשנת 1920 פרצו מאורעות תר"פ ואח"כ בשנת 1921, התנהלו קרבות בין יהודים וערבים בארץ ישראל ביפו בירושלים ובתל חי.

לראשונה נלחמו על ביטול נקודה עברית, וב-1 במרץ 1920 אצבע הגליל ננטשה מהתיישבות יהודית. בתחילת שנות ה-30 עלו לארץ יהודים בהמוניהם בגלל התחזקות הנאצים, וסגירת שערים בפני יהודים

במקומות אחרים בעולם.

ארץ ישראל הייתה מקום טוב, נהנתה מפריחה כלכלית, ויהודים באו לכאן. הנציב ארתור ווקופ (בשנים 1931-1938) ניהל מדיניות ציונית, פעל לפיתוחה של הארץ, למשל פיתח את מערכות המים – כגון הובלת מים ממעינות ראש העין לירושלים, ושאיבת מים מנחל עמוד לטובת צפת. מצד שני, הוא ניהל מדיניות לפיה מי שבא עם הון, 1,000 ל"י (לירה ישראלית) או ציוד יצרני חקלאי, התקבי באופן חופשי בלי אשרת הגירה. יהודי אירופה בעלי ההון הורשו להיכנס לארץ ישראל, ואחרים נכנסו עם אשרות כניסה נדיבות שחילקו הבריטים.

וכך, בשנים 1933-1939 הגיעו בעלייה החמישית למעלה מ-200,000 עולים יהודים. הערבים חזו בעלייה החמישית, חששו שהיהודים יהפכו רוב ושהבריטים לא ימנעו את עליית היהודים, אלא אף יעודדו אותה.

לכן בשנת 1936 יצאו למרד נגד בריטניה, וכספיה – נגד הציונים. בריטניה נתפסה כפטרונת של הבית הציוני, משום שהמנדט שקיבלו הבריטים מהאוי"ם כלל גם את הצהרת בלפור.

שנות ה-30 של המאה ה-20 היו שנים של תסיסה בכלל כנגד האימפריאליזם האירופי. גרמנים מארגוני ביון נשלחו כדי להתסיס נגד האימפריאליזם של בריטניה וצרפת.

לפיכך, את המרד שפרץ בשנת 1936 צריך לראות גם בקונטקסט המקומי וגם בקונטקסט הרחב יותר של ההתנגדות לאימפריאליזם.

בסוף שנת 1936, כמה חודשים אחרי פרוץ המרד, הבריטים: הפעילו יד ברזל כנגד המרד, כגון מבצע "עוגן" – פיצוץ הקסבה של יפו, שלחו ועדת חקירה ממלכתית, ועדת פיל, לחקור את הסיבות לפרוץ המרד. הלורד פיל העלה את הרעיון של חלוקת ארץ ישראל המערבית בין הערבים ליהודים. מסקנות ועדת פיל היו ידועות ליישוב היהודי עוד טרם פרסומן בבריטניה.

בסוף שנת 1936, כשהוועדה סיימה את עבודתה, ישבו בבית אלפא חברים מהשומר הצעיר שהשתייכו ל"קיבו רמת גן", והיו אמורים לעלות על הקרקע בעמק המזרחי – בית שאן. תפקידם היה לצאת לשדות הרחוקים ולחרוש את האדמות שנרכשו מהבדואים, כדי לתפוס חזקה על הקרקע (לפי חוק ה"מחלול" העות'מאני שעבר לבריטים).

החברים חרשו את האדמות מבוקר עד ערב. המהנדס שלמה גור הגיע למסקנה שהדרך מבית אלפא לשדות מסוכנת יותר מאשר לשהות בשדות, בגלל המארבים ומיקוש הדרכים.

הוא חשב על יישוב אינסטנט (בן רגע), שיוכן מראש ויוקם ביום אחד, כולל חומה כפולה שלתוכה ימלאו חצץ כדי שתהיה חסינת כדורים, מגדל, צריפים ואוהלים.

מפקדת ההגנה התרשמה מהרעיון, האדריכל יוחנן רטנר מהטכניון אישר אותה, וב-10 בדצמבר 1936 יצאה שיירה של משאיות מבית אלפא, ולצידה הולכי רגל ובהמות, וייסדו את תל עמל, שהיה יישוב "חומה ומגדל" הראשון.

הצורך הראשוני היה צורך ביטחוני, אולם לאור מסקנות ועדת פיל על חלוקת הארץ, נוצר צורך לבנות כמה שיותר יישובים ציוניים.

בין השנים 1936-1939 הוקמו 57 נקודות כאלה, לא כולן בשיטת "חומה ומגדל", כגון אלונים שהוקמה עם חומת אבן.

זו הייתה התיישבות קובעת גבולות.

עד אז ישבו היכן שקנו אדמה, אולם מאז ההתיישבות הפכה כלי אסטרטגי.

כשחנתה עלתה בשנת 1938 ברוב עם אל נקודה צפונית מאד, מעבר לכביש המערכת הבריטי, ובשיא הרכס, זה נתפס כפרשה בעלת משמעות, הן מצד הערבים – שהרגו בשבוע הראשון 10 מתיישבים, הן מצד הבריטים שקבעו בחניתה את אחד מבסיסם, והן מצד היישוב היהודי.

לכן רבים רואים בחניתה את הסמל של "חומה ומגדל", למרות שלא הייתה בין היישובים הראשונים שעלו

לקרקע.

משה שרתוק שלח מכתב הודעה לראש ממשלת לבנון השכנה, ובה הודיע על עליית חנייתה לקרקע, מכתב שנענה בהערכה. לבנון הייתה באותה עת רפובליקה בחסות צרפת. ההתיישבות נפרשה עם שני עקרונות:

1. עיבוי ה-N ההתיישבותי
  2. מתיחה – חדירה לאזורים שלא הייתה בהם התיישבות יהודית, נגבה דרומה, בית הערבה מזרחה, חניטה צפון-מערבה, דן ודפנה צפון-מזרחה.
- "חומה ומגדל" היה גם שיאו של שיתוף פעולה ציוני-בריטי. הרוב המוחלט של היישובים שעלו בין השנים 1936-1939, 50 מתוך 57, עלו בידיעת הבריטים, שתמכו, אפשרו למתיישבים לשאת נשק וללבוש מדים בריטיים. כחלק משיתוף הפעולה בין הישוב היהודי לבין השלטון המנדטורי, במאבקם נגד המרד, הוקמה "משטרת היישובים העבריים".
- היה זה כוח שצויד ואומן על-ידי הבריטים, כדי להגן על היישובים היהודים בארץ-ישראל המנדטורית מפני התקפת הכנופיות הערביות.
- אנשי הכוח נחשבו ל"שוטרים מוספים", או כוח עזר למשטרה הסדירה, וקיבלו משכורות מהבריטים. לוחמי "משטרת היישובים העבריים" נקראו בתחילה "גפירים" ואחר-כך "נוטרים". במהלך המרד הערבי הבריטים היכו את הערבים מכה קשה, כולל גירוש מנהיגים ותליית מנהיגים ערבים. אולם הבריטים הבינו שהמצב בלתי פתיר, הערבים היו רוב מוצק, וגם עם העלייה היהודית – עדיין היו רוב משמעותי.
- הבריטים היו ערים לזיקה בין העלייה הציונית למאורעות הדמים שהערבים פתחו נגד היהודים, וזה גרם לבחינה מחודשת של הבריטים את מדיניותם בפלשתינה-א"י.
- בשנת 1930 הוציאו את הספר הלבן השני שבוטל לאחר מכן, ובשנת 1939 ספר לבן שלישי שלא בוטל.
- מכאן ואילך המדיניות הבריטית השתנתה ממדיניות פרו-ציונית בתחילת הדרך, למדיניות עוינת בשנים 1939-1948.
- בספר הלבן של 1939:

- אסרו על יהודים לרכוש אדמות באזורים נרחבים
  - מנעו התיישבות באזורים מסוימים, על אף שנרכשו ע"י היהודים
  - מנעו עלייה יהודית ציונית.
- עד 1939, היישובים הציוניים הוקמו ביום, והערבים תקפו בלילה. רק בשנת 1946 עלו 11 נקודות בנגב בלילה אחד, כדי להסתתר מהבריטים. כל היישובים שקמו עד מלחמת העצמאות הוקמו על אדמה שנרכשה בכסף מלא ע"י יהודים, ובפרט יישובי "חומה ומגדל".